

ЗАХАРЧЕНКО Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЯДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *KAMPF* (БОРОТЬБА) У ПОЛЕМІЧНОМУ ТРАКТАТІ МАРТИНА ЛЮТЕРА

У статті представлено результати дослідження концепту *KAMPF* у полемічному трактаті М. Лютера: визначено лексику, яка об'єктивує ядро концепту та зону, що примикає до нього, зазначено ситуативні контексти, у межах яких виявляє себе даний концепт.

Ключові слова: Мартин Лютер, полемічний трактат, концепт, ядерний компонент.

В статье представлены результаты исследования концепта *KAMPF* в полемическом трактате М. Лютера: определена лексика, которая объективирует ядро и приядерную зону концепта, определены ситуативные контексты, в рамках которых проявляет себя данный концепт.

Ключевые слова: Мартин Лютер, полемический трактат, концепт, ядерный компонент.

The article presents the study results of the concept *STRUGGLE* in the polemic treatise of M. Luther: identified is the vocabulary that objectifies the core and the near-core field of the concept, situational contexts in the frames of which this concept reveals itself are also specified.

Keywords: Martin Luther, polemic treatise, core component.

Об'єктом дослідження у статті є концепт *KAMPF* у полемічному трактаті М. Лютера; **предметом** – ядерний компонент цього концепту. **Матеріалом** дослідження слугують два трактати: “*Wider das Bapstum vom Teufel gestiff*” [4]; (“Проти римського Папства, що засноване дияволом”) та “*Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche*” (“Про вавилонське полонення церкви”) [5].

Актуальність статті зумовлено особистістю М. Лютера як провідника ідей Реформації у Німеччині та потребою дослідити художні особливості мови М. Лютера у полемічному трактаті. **Новизна** матеріалу полягає у дослідженні лексико-семантичного та лексико-стилістичного потенціалу мови полемічного трактату М. Лютера. **Завданням** роботи є виявлення, систематизація та інтерпретація лексики, яка об'єктивує ядро концепту та зону, що примикає до нього. Вирішення завдання сприятиме визначенню особливості мови полемічного трактату М. Лютера та поглибленню знань про нього як майстра ведення гострої та безкомпромісної полеміки.

У лінгвістичному аспекті **боротьба** М. Лютера за визволення Німеччини знаходить вираження завдяки лексики та формату її застосування. У межах семантико-стилістичної та комунікативно-

прагматичної інтерпретації конкретної низки лексичних одиниць створюється фундамент для концептуалізації поняттєвої сфери “боротьба”. Як наслідок **боротьба** М. Лютера за державну та духовну незалежність Німеччини знаходить ознаки **лінгво-соціально-політичного концепту**.

Назва “*лінгво-соціально-політичний концепт*” відбиває, насамперед, сферу функціонування концепту та засоби його об’єктивації. Сфера застосування, у свою чергу, передбачає вибір автором відповідної лексики, яка за своїм денотативним значенням і конотаціями надає йому можливість формувати свою (і чужу) думку у конкретному лексико-прагматичному полі.

“*Соціально-політичний*” чинник – визначає складову, яка характеризує концепт як важливу одиницю національної культури. Мовна картина соціально-політичного світу створюється ментальними одиницями, переважна більшість яких зафіксована в мові за допомогою слів, простих словосполучень, фразеологізмів тощо. Ці одиниці формують у людині певне бачення світу, у тому числі – у плані оцінки та категоризації картин дійсності.

Одним із методів концептуального аналізу є вивчення концепту через лексико-семантичний апарат, на який він спирається (див., наприклад, статті З. Д. Попової і Й. А. Стерніна, С. Г. Воркачова, В. І. Карасика, Г. Г. Слишкіна, М. В. Піменової у книзі “Антологія концептів” [1]. Структура концепту складається з **ядра** та інтерпретаційного **поля**, у якому виокремлюють ближню та дальню периферію. Ядро концепту є його базовим шаром та сукупністю когнітивних шарів і когнітивних сегментів з ознаками, що їх формують. На периферії виявляють себе ситуативно-текстові ознаки концепту, які доповнюють його змістову характеристику, відображаючи *процес* та *результат* пізнання світу (*когніцію*) [3:58–60; 60–65].

Процес визначення змісту концепту передбачає: 1) врахування складових ситуації, до якої належить концепт, 2) встановлення місця концепту в мовній картині світу й мовній свідомості нації через звернення до енциклопедичних та лінгвістичних словників (ядро), 3) з’ясування етимології слова однойменного концепту, врахування її особливостей; 4) залучення до аналізу різних контекстів – історичних, наукових, філософських, поетичних; 5) поєднання контекстуальної

інформації, змісту асоціативних зв'язків і даних ядра ключової лексики [2:45].

Дослідження лексичного змісту концепту КАМРФ у полемічному трактаті М. Лютера первісно орієнтовано на лексикографічні дефініції однойменного слова (поняття). Вони зазначають, що деякі слова безпосередньо пов'язані із поняттям *Kampf*, зв'язок інших з досліджуваним поняттям – доводиться шляхом інтерпретації їхньої лексичної семантики у відповідних тлумачних словниках [6; 7]. Обов'язковим компонентом визначення сутності концепту (центра та периферії) є врахування конкретної ситуації, в який він діє, та даних загального контексту, з яким він співвідноситься.

Ядро концепту КАМРФ формують такі лексичні одиниці, під час тлумачення (інтерпретації) яких можна спостерігати чіткий зв'язок із вихідним поняттям *Kampf*. Словник *Gerhard Wahrig Deutsches Wörterbuch* трактує слово *Kampf* як: 1) *суперечка, сніп (Streit / Auseinandersetzung)*; 2) *битва, бій (Schlacht)*; 3) *справа, процес у суді (Sache, Prozeß)* [7:2019].

Слово *Kampf* подано у Словнику також у сполученні із дієсловами, прикметниками, а також у складі виразів, у тому числі усталених: *blutiger, erbetterter, harter, heißer, wilder Kampf, Kampf auf Leben und Tod, Kampf bis aufs Messer, Kampf mit dem Tode, der Kampf um die Macht, der Kampf ums Dasein* [7:2019]. Семантику та конотацію слова подано через вирази: *einen Kampf führen; den Kampf aufnehmen, den Kampf aufgeben, der Kampf tobte*, а також дієслова *sich schlagen, sich verteidigen*. Такі вирази є стилістично значимими: у контексті вони надають слову *Kampf* і, відповідно, тексту підвищений ступінь виразності, що, у свою чергу, впливає на його ефективність.

Етимологія слова *Kampf* (9-е століття) бере початок від латинського слова *campus*, що означало – '*flaches Feld, Schlachtfeld*' (*Feld* – поле битви; *Schlacht* – битва, бій; *schlachten* – 1) колоти, різати худобу / птицю; 2) вбивати, знищувати людей). Відповідно, дієслово *kämpfen* означало у 9-му столітті '*sich schlagen, verteidigen*' – (ahd. *kemphen* (9. Jh.), mhd. *kempfen*), а слово *Kämpfer* – той, хто веде бій ('*wer in einem Kampf steht*') – mhd. *kempfer*. Прикметник *kämpferisch* зберігає своє первісне значення '*wie ein Kämpfer, draufgängerisch*' (16. Jh.) – 1) бойовий, войовничий; 2) по-бойовому, войовничо [6].

Спостереження над полемічними текстами М. Лютера, показало, що автор ухиляється від прямого вживання таких слів, як *Kampf*, *kämpfen*, *Kämpfer*, *kämpferisch*. Імовірно, це пов'язано з тим, що семантика цих слів включає у себе негативні значення (конотації) та смисли. У свідомості людини поняття *Kampf* (*Kämpfer*, *kämpfen*, *kämpferisch*) у більший мірі пов'язано із насильством, війною, які несуть людям горе. М. Лютер це розумів. Враховувати слід і те, що він був священиком і у своїх промовах не повинен був вживати слова, які можуть викликати у душі його прихильників негативні почуття. Зовсім інша справа, вважав Реформатор, коли негативні значення та смисли спрямовані у бік ворога. Тут М. Лютер діє послідовно: зміст і смисл його слів свідчать про безкомпромісну боротьбу з опонентами, тактика якої включає формування у свідомості простих німців негативного ставлення до тих, кого М. Лютер бачить своїми ворогами

З огляду на полемічні твори М. Лютера, їхній ситуативний та загальний контексти, **ядро** концепту КАМРФ утворюють слова, що означають *Streit / Auseinandersetzung* – “*суперечка*” / “*спір*”. Приклади:

Aber jetzt, wo man mich herausgefordert hat und mir keine Ruhe läßt, ja mich vielmehr mit Gewalt in diesen Streit zerret, will ich frei heraus sagen, was ich davon halte, mögen nun die Papisten alle zusammen lachen oder weinen [5].

Erstens will ich die nicht hören, auch nicht im geringsten achten, die da schreien werden, das sei wiklifitisch, hussitisch, ketzerisch und gegen den Beschluss der Kirche. Denn das tun ja nur die, die ich im Ablassstreit, in der Auseinandersetzung über den freien Willen und die Gnade Gottes, die guten Werke und die Sünde usw. auf mancherlei Weise als Ketzer überführt habe [5].

Для М. Лютера *суперечка* / *спір* є справжньою **битвою**. Денотативне значення слів *Streit / Auseinandersetzung* разом із лексикою, яка супроводжує ці слова (*Aber jetzt ...*, *... frei heraus sagen, was ich davon halte ...*, *mögen ... lachen oder weinen ...*; *Erstens ...*, *nicht hören ...*, *auch nicht ... achten ...*, *Denn ...*), та синтаксисом (додаткове речення, означальне речення, речення причини) – сприяють актуалізації конотацій, які експлікують акт *прагнення* автора до боротьби, підсилюють його *впевненість* у правоті своєї думки, *силу*, *відкритість* (*ясність*) позиції (*... keine Ruhe läßt, ... im Ablassstreit ...*, *mit Gewalt in diesen Streit zerren, über den freien Willen ...*).

Важливим для характеристики діяльності М. Лютера є те, що поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* у полемічних текстах М. Лютера асоціюються головним чином із боротьбою за впровадження та відстоювання ідей. Прикладом цього може слугувати відповідь М. Лютера на дії римської церкви – коли папська булла дійшла до нього. У присутності багатьох студентів, докторів, мешканців міста він спалив буллу з її канонічними законами, постановами та спеціальними правилами, що підтримували авторитет папської влади. М. Лютер з приводу ситуації, яка склалася, констатує, що його вороги спляють його книги, перекручують істину, нищать душі простих людей:

“*Dieweil durch ihr solch **Buecherverbrennen der Wahrheit ein grosser Nachteil** und bei dem schlechten, gemeinen Volk **ein Wahn** dadurch erfolgen moechte zu vieler Seelen **Verderben**, habe ich ... der Widersacher Buecher wiederum verbannt*” [4:155].

На такі вчинки римської церкви М. Лютер реагує так:

“*Es sollen diese **ein Anfang des Ernstes sein**; denn ich **bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache**. Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre*” [Там само].

Під сполученням *ein Anfang des Ernstes* розуміється *початок (Anfang) рішучих* (семантика слова *ernst*) дій автора – боротьби проти папи. Лексичне значення слів *scherzen* (жартувати, загравати) і *spielen* (грати), які вжиті у формі *Partizip II (gescherzt, gespielt)*, супроводжується конотацією (певною мірою завдяки контрасту значень словоформ *des Ernstes* і *gescherzt, gespielt*), яка надає вислову виразність і значимість. Символічними стали слова: ... *Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre*. – **Укр.:** “... Я почав цю справу в ім’я Бога; сподіваюся, що прийде час, і вона буде закінчена без мене Його могутністю ...”.

М. Лютер відкрито обирає шлях, який має визначити стратегії й тактику його дій проти папи. Він *відкидає* ідеї, які проповідує римська церква, *засуджує* вчинки папи, називає його антихристом. Сполучення *ein Anfang des Ernstes sein* показує тактику (у послідовності) дій *борця* у суспільстві; мовленнєвий акт *Експресив* демонструє психологічний стан автора: зовнішній вияв *борця* створюється асоціативним сполученням *ein Anfang des Ernstes sein*, а його внутрішній стан –

фразою *bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache*.

Встановлення лексико-семантичного поля концепту *Kampf* спрямовано також на виявлення лексичних одиниць, які окреслюють зону (оточення) його ядра. Систематизація лексики з метою визначення спільного загального лексичного знаменника у межах конкретного мовного оточення і головної ідеї автора надало можливість визначити *тематичні ситуації* (широкі контексти), функція яких полягає у проведенні автором твору концептуальної інформації про світ і місце людини у цьому світі. Здійснюється це мовою. Спільний семантичний чинник дозволяє групувати лексику, яка визначає конкретну тематичну ситуацію. *Сприйняття* інформації, що перебуває у діапазоні ситуації, відбувається на основі того, що подібна тематична ситуація вже мала місце у практиці взаємодії людини (отже, вона зафіксовано в її пам'яті). По мірі розгортання тексту початкова *тематична ситуація* актуалізує і приєднує до себе подальшу *тематичну ситуацію* – і так до останнього *ситуативного* фрагмента тексту.

Кожну тематичну ситуацію визначає відповідна лексика. У межах контексту вона підвищує ступінь виразності та експресії фрагмента трактату. Підкреслимо при цьому дві особливості: 1) щільність лексичних одиниць зі спільним логіко-семантичним / логіко-смісловим знаменником “боротьба” 2) потенційно високий ступінь стилістики та прагматики цих одиниць. Наведемо приклади, які ілюструють зазначені особливості (ми фіксуємо слова і словосполучення, які у взаємодії з іншими словами та у межах тексту вказують на насильницькі дії папи та римської церкви). Підкреслені нами словоформи дієслів, іменників, прикметників, а також словосполучення підтверджують вміння М. Лютера оперувати експліцитною лексикою, яка називає і характеризує суб'єктів його уваги:

... *sie* (папа і римська церква – Н.З.) *können nichts, denn Stifft, Klöster und der Welt güter fressen, Königen die Kronen rauben und stelen, und eitel unnatürlich, verkeret, Teuflich werck und wesen füren, darüber alle Creatur erschrickt, zittert, bebet und schreiet über den Eselstall zu dem, der sie solchem verderblichen dienst unterworffen hat* [4:286–287].

... *Da redet abermal der verzweivelte Spitzbube und bösewicht Paulus mit seinen Hermaphroditen sein rotwelsch, gerade, als wüste kein Mensch, was jr hellisch, teuflisch wesen zu Rom sey, und wie er selbs, der unsetzige,*

grundlose geitzwanst Paulus, sampt seinem Son, mit der Kirchen güter umbgehet [4:222].

... unmesslich viel hastu (папа – Н.З.) davon gestolen, mit liegen, triegen, Gottlesterung und abgöttereien hat [4:229].

Систематизація лексики (дієслів, іменників, прикметників, словосполучень) з метою виявлення їх значення, що безпосередньо характеризує римську церкву та папу, дозволила виокремити дві групи такої лексики: перша вказує на насильницькі дії римської церкви по відношенню до Німеччини (а), друга – відбиває вкрай негативне ставлення М. Лютера до таких дій (б):

– **дієслова / дієслівні форми**: група (а) – *rauben, stelen, angreifen, verkeren, nerren, betrügen, verschlingen, toben, rasen, reissen, nichtigen, unterwerffen, martern, straffen, verbrennen, tödten, veriagen, spotten, verderben, zerstören, verwirren, vernützt, verprasset, verbranget, verhuret und verbubet, vergifften, geköpffen, umbbringen*; група (б) – *fressen, verdammen, murren, verkeren und felschen, schenden, verraten*;

– **іменники**: група (а) – *schinderey, reuberey, seuche, schaden, lestern gebrechen, grewel, Gefangenschaft, Sünden, Gewalt, Frevler, Mörder, Räuber, verstörer (der Kirchen Christi), mord, not, tod, laster, thorheit*; група (б) – *bescheisserey, Tyrannei, Rottengeister, glaube, Sodomey, Sodoma, Simoney, Spötterey, lesterung, Gottslesterung, Elend, Gottlosigkeit, Irrtum, Verräter, Lügner, Bösewicht, Feind, Abgötterey, Teufel, Widerchrist, widersacher (Christi), Ertzkirchendieb, Kirchenreuber, Schlüsseldieb, Beerwolff, Teuflisch werck, dreck und stanck, Spitzbube, bösewicht, Buben, Antichrist, Unchrist, Hereticos, Epicurer, Sophistrey, Abgötterey, Pedasterey, Thier, Ketzer, der Bapstesel, Geuckler, bestien, Hermaphroditen, Bösewichter, Mörder, Verrheter, Lügner, Keisermörder, Stifftreuber, Ertzkirchendieb, Klösterfresser, Seelmörderm, knechten, schalckheit und büberey, Esel, Narren, Satanissimus, Satanitati, monstrum*;

– **прикметники**: група (а) – *feindselige, mit gewalt, todes wirdig, gefangen, gezwungen, blutdürstiger, mördischer*; група (б) – *rotwelsch, unsettig, grundlose geitzwanst, zornig, unleidlich, ergest, grewlichst, unheilig, schrecklich, schwerlich, halstarrig, heimlich, Bepstlich, unchristlich, ketzerisch, spöttisch, verdrieslich, stachlich, schendlich, scheuslich, hefftiglich, fehrlich, unfrey, unchristlich, unsicher, genötigt, unchristlich, ketzerisch, fehrlich, verzweivelt, boshafftiger, des hellischen fewrs werd, grewlich, lesterlich, verflucht, hellisch, teuflisch, unverschampt,*

verdrieslich, verfluchte, erlogen, scheuslich, heiser und schier, heftiglich, schendlich, frembden, verzweivelte, grob, ungelert, tol, thöricht, bitter, giftig, gottlos, tyrannisch, blind, gefährlich, falsch, schädlich, unsinig;

– **словосполучення**: група (а) – *umbs gelt betrügen, generret und umbs gelt betrogen hat, gegürtet und geführt zum fewr*; група (б) – *Teuflisch werck und wesen füren; der verzweivelte Spitzbube*.

У межах контексту ця лексика вказує на насильницькі, підступні та брехливі дії папи та римської церкви. У той же час така лексика відбиває авторське бачення світу: М. Лютер передає власну оцінку реальності своїм прибічникам, сподіваючись на адекватне розуміння ними цієї реальності. Окреслена лексика у межах тексту формує цілісну картину **аргументації** причин боротьби М. Лютера з папою, **розвінчування** дій римської церкви, **звинувачення** папи у насильницьких діях проти Німеччини. **Аргументація, розвінчування та звинувачення** як ситуативні картини дійсності потрібні автору для того, щоб показати істинне обличчя римської церкви та папи, довести широкому колу людей необхідність змін у країні шляхом активної боротьби з ворогом. Інтерпретація лексики у напрямку визначення ситуативних ситуацій сприяє цілісному уявленню шляхів і методів боротьби М. Лютера, визначенню її сутності та значущості.

Перспектива дослідження цього питання полягатиме у встановленні та комунікативній інтерпретації лексики, яка формує периферію зазначеного концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антология концептов* / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с. 2. *Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие]* / Валентина Аврамовна Маслова. – Минск : Тетрасистемс, 2004. – 256 с. 3. *Стернин И. А. Введение в речевое воздействие* / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 2001. – 252 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *Luther M. Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt* / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 206–300. 5. *Luther M. Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* [Електронний ресурс] / Martin Luther. – Режим доступу до кн. : <http://www.glaubensstimme.de/reformatoren>.

СЛОВНИКИ

6. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen (nach Pfeifer)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://www.dwds.de/?qu=Kampf&view=1>. 7. *Wahrig G. Deutsches Wörterbuch* / Gerhard Wahrig. – Gütersloh, Berlin – München – Wien : Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1975. – 4319 S.